

Boon en de komst van de trein

Uit "het 'averechts' boemeltje van Boon"

Kris Humbeek

Directeur Louis Paul Booncentrum, Universiteit Antwerpen

Van Boons nauwelijks te overziene oeuvre heeft zich in de loop der jaren één zinnetje losgemaakt om het nooit bedoelde motto te worden bij die plas, die zee, die chaos van woorden. Het is een zinnetje dat haast iedereen kent, al wordt het zelden letterlijk geciteerd. Geen goedbedoelend politicus, welzijnswerker of dierenrechtenactivist die, met een vette knipoog naar de Vlaamse intelligentsia, de mensen niet even... een geweten zal schoppen. "Schop de mensen tot zij een geweten krijgen", het zijn de gevleugelde slotwoorden van de roman *Mijn kleine oorlog*, althans in de eerste druk uit 1947¹. Met de jaren zijn die woorden uitgegroeid tot een vast refrein in de bijna ritueel bezongen mensenliefde van Louis Paul Boon, de tedere anarchist. Ze dichten de schrijver een nobele verontwaardiging toe over het onrecht in deze wereld alsook een sociaal engagement dat in onze letteren zijn weerga niet heeft. Twintig jaar na Boons vroegtijdige dood lijkt de tijd rijp om het bijzondere statuut van dat ene kapotgekauwde zinnetje - "Schop de mensen tot zij een geweten krijgen" - ter discussie te stellen. Vanwaar komen deze woorden eigenlijk? Kommen ze regelrecht uit het hart van de tedere anarchist Boon, zoals de mythe het hebben wil? Of haalde de schrijver ze elders? Bij iemand anders?

Het begin van een antwoord op deze vragen ligt in Boons geboortestad, voor de komst van de trein. Zoals de meeste Vlaamse stadjes rust ook Aalst dan nog in schilderachtige beslotenheid achter bijna verdwenen wallen en bolwerken. De huizen, straten en pleintjes zoeken bij elkaar beschutting tegen een veel te grote wereld. Tussen weilanden en akkers, langs herbergen en *kapellekens*, slingeren zich de met platanen en linden afgezoomde steenwegen naar Dendermonde, Gent en Brussel.

Verkeersinfrastructuur en mobiliteit zijn geheel op maat van het economisch apparaat. Behalve voor de eigen noden, wordt hoofdzakelijk geproduceerd voor een nog weinig ontwikkelde binnenlandse markt.

Traag malen de molens in Aalst, zo traag als het water vliedt van de lieflijk kronkelende Dender, aan de oevers waarvan men zich 's zondags zo prettig verpozen kan. Dan laat men de blik weiden over bijna ongerepte bos-

Boon en ons geweten

In 1999 is het twintig jaar geleden dat de schrijver Louis Paul Boon stierf. De sociaal-culturele vereniging Louis Paul Boonkring organiseerde ter ere van die verjaardag een treinreis tussen Brussel en Aalst. Een aantal hedendaagse schrijvers werd gevraagd een hommage aan Louis Paul Boon te brengen. Het resultaat is gebundeld in het zopas bij EPO verschenen boekje *Spoor de mensen een geweten. Het averechts boemeltje van Boon*.

In de bijdrage van Kris Humbeek - die u hier bij wijze van 'npublicatie' of proevertje kan lezen - gaat de auteur op zoek naar de roots van de uitdrukking 'Schop de mensen een geweten', het fameuze zinnetje waarmee Louis Paul Boon voor eeuwig verbonden blijft.

sen en uitgestrekte velden, door mens en dier samen tot vrucht gebracht. Als vanouds pachten de boeren het land van een kleine groep rentenierende heren, die des zomers *op den buiten* resideren in pittoreske kasteeltjes - vaak heten ze Derenancourt. De opbrengst van de agrarische vlijt wordt verhandeld op een handvol kleurrijke markten, waar in vrolijk rumoer ook producten van de lokale huisnij-

verheid en ambachtelijke bedrijfjes aan de man worden gebracht.

God is in zijn hemel, en de mens leeft en werkt op het ritme van de natuur. Schilderijtjes en pentekeningen bewaren dit verleden als een gelukkige jeugd, toen de wereld nog ongeschonden en eenvoudig leek. Maar het is een bedrieglijke idylle. In werkelijkheid leidden Boons betovergrootouders een leven van periodieke rampspoed, die de kleine man treft waar het pijn doet: in zijn maag. Gedwee buigt hij echter het hoofd als het Lot hem treft en hij *langt zijn mutsken af voor de rijken en deftigen die de macht onderling verdelen*. Want in het koninkrijk België, dat zich nochtans beroemt op Europa's meest vooruitstrevende grondwet, is de ene burger al gelijkjer dan de andere. En wie geen geld of goederen te verdedigen heeft, is er politiek monddood.

Op 23 juni 1846 sterft te Aalst, op drieëntwintigjarige leeftijd, de mutsenwasser Joanna Francisca Capiiau. Zij is de echtgenote van de kleermaker Ludovicus Boon, en haar voortijdige dood tekent het *hongerjaar 1846*. De oogst is mislukt en op de markten is het akelig kalm. Louche handelaren kopen het schaarse voedsel op, om het tegen grove winsten te slijten aan de hoofdstedelijke bourgeoisie. Wie ziek wordt is een vogel voor de kat, ondervoeding en beestige werkomstandigheden eisen hun tol. In die zwarte jaren, te midden van deftigen en dompelaars, staat uit het volk een karakter op. Terwijl Boons betovergrootmoeder Joanna Capiiau haar laatste adem uitblaast, stelt de kantwerkster Sidonia Petit vast dat ze zwanger is. Van een huwelijk kan evenwel geen sprake zijn en op 28 februari 1847 wordt in de Keizerlijke Stede haar zoon Ludovicus Petit 'onwettig' geboren, Louis Paul Boons grootvader van moederskant.

Negen jaar is Ludovicus Petit, als het monster van de ijzeren weg voor het eerst zijn *geboortestad aandoet*. Zijn moeder is intussen gehuwd met de leertouwersknecht Paschasius Verbestel, die de kleine 'Louis' heeft gewettigd. Met hun stadgenoten bereiden Louis Verbestel en zijn familie het stoompaard een feestelijk welkom. De gevels van de Keizerlijke Stede gaan schuil achter papieren orna-

menten, een weelde van bloemen en guirlandes. De komst van de trein is dan ook een gebeurtenis die haar weerga niet kent: de lang verbeide initiatie in een wereld van welvaart, vrijheid en geluk is eindelijk daar! Zo is het ook de talrijke behoeftigen in de stad meegeedeeld, die zich 's ochtends mogen verheugen in een extra broodbedeling. Al vroeg klinkt in straten en op pleinen muziek van fanfares. Kleurige wimpels, banieren en vaandels schitteren in de zon. Hoog boven de mensenmassa dansen Chinese lantaarns. Tegen de middag *stroomt alles en iedereen buiten de muren*. Daar hebben Aalsts vroede vaderen grootmoedig de gronden van het oude pestkerkhof ter beschikking gesteld voor de bouw van een station, een pseudo-middeleeuws gewrocht, dat met zijn torentjes en kantelen lijkt te willen verhullen dat de Keizerlijke Stede voorgoed zijn beslotenheid heeft opgegeven en wil toetreden tot de moderne wereld.

We schrijven Aalst, zondag 6 juli 1856, kort na de middag. Op het dak van het station *wappert fier de driekleur*. Ministers, gouverneur en een roedel plaatselijke hoogwaardigheidsbekleders wachten er op hoog bezoek. Hun nerveuze gekout gaat op in de vrolijke potpourri daar aan de vaart. Dan klinkt in de verte een schel gefluit en het feestgedruis verstomt, de muziek zwijgt. Een heilige stilte neemt bezit van de menigte, die als één man het hoofd omwendt en - reikhalzend en met grote ogen - het wonder aanstaart: een in de nationale kleuren en met bloemen getooide locomotief, die, tussen rijen burgerwachters door, statig ratelend voortschrijdt. Een laatste slag van de zwoegende machine en de mutsen gaan de lucht in, een daverend hoera uit vele kelen weerklinkt, trommels roffelen en kanonnen bulderen blij. Dan stappen de hertog van Brabant en zijn gemalin uit. De latere koning Leopold II wordt omstuwd door *notabelen die even later plat op de buik gaan*, om het ingewikkelde raderwerk van het ijzeren beest van nabij te kunnen bewonderen.

Niets zal na de komst van de trein nog zijn zoals voorheen, al lijken sommige dingen wel nooit te veranderen. Waren armen en deftigen in de vroege namiddag nog één in beate be-

wondering voor het naderend stoomgevaarte, dan houden politie en burgerwacht de kleine man 's avonds op een veilige afstand van het stadhuis, waar 't *schoon volk* zal aanzitten aan een fijn banket. De sfeer is opperbest, men praat over de zegeningen van de nieuwe tijd in het algemeen en de geplande stationswijk in het bijzonder. Kome er een groot plein met een voornaam uitzierende straat recht naar het station, die poort op de nieuwe wereld! Neen, geld is geen bezwaar als het er op aankomt Aalst hoog op te stoten in de vaart der volkeren. Terwijl industriëlen en bankiers hun dromen ontvouwen, dringen van buitenaf flarden muziek, gelach en gejoel door van het volksbal. Vuurwerk spat open en kleurt het stadhuis bloedrood. En alle oude huizen rond de markt zijn bloedrode huizen en het kluwen van straatjes in het oude centrum is een bloedrood kluwen. De Keizerlijke Stede is een stad uit een speelgoedwinkel geworden. *Paradise now!*

Lang duurt het echter niet voor de euforie is geweken, in geen tijd verandert het leven in Aalst drastisch. De nijverheid verliest zijn huiselijk karakter. Er wordt koortsachtig afgebroken, uitgebreid en bijgebouwd, vooral langs de inmiddels ook rechtgetrokken Dender, waar water en kolen een mystiek huwelijk aangaan. Terwijl buiten hijgend en puffend treinen af- en aanrijden, drijven in de werkhuizen en ateliers tientallen stoomtuigen met behulp van drijfriemen een veelvoud van machines en werktuigen aan. Haast aan die machines vastgeklonken - geometrische patronen vormend in steeds grotere, met zuilen ondersteunde of door ijzeren gebinten overspannen hallen - arbeiden anonieme legertjes werkmensen. Hun gezamenlijke inspanning stijgt in grijze slierten door metershoge schoorstenen ten hemel. Zoals Boon bij monde van Pieter Daens laconiek opmerkt: "Aalst matigde zich de naam van Keizerlijke Stede aan, maar bleek voorbestemd om... gewoon een fabrieksstadje te worden"².

In het laatste kwart van de vorige eeuw kent Aalst een weergaloze industriële expansie, die de maatschappelijke en politieke bewustwording van de kleine man flink aanscherpt. Honger en onrecht worden nu niet

langer als een natuurlijke toestand ervaren en de strijd voor algemeen stemrecht brandt los. Een van de vele slachtoffers van die harde strijd is de schrijnwerker Louis Verbestel, die tijdens een drie jaar durend verblijf in de grote stad Brussel enige kennis van de wereld heeft opgedaan en een militant lid is van de Aalsterse Liberale Werkmanskring. Op 11 april 1893 roept de Belgische Werkliedenpartij op tot een algemene staking voor zuiver stemrecht. Tijdens de tweede stakingsdag wast het protest aan tot een rood-blauwe vloedgolf, die de fabrieksstad dreigt stuk te slaan. Op de Grote Markt probeert de cholerieke Louis Verbestel door de rangen van de burgerwacht te breken, maar hij krijgt een bajonetsteek in de dij en wordt, hevig bloedend, afgevoerd. Het is slechts een lichte verwonding en tien dagen later bericht *Vooruit* dat Verbestel het werk hervatten kan. Nog eens tien jaar later kan Anseeles dagblad melden dat deze liberale werkmansman, met socialistische en daensistische steun, tot lid van de Aalsterse gemeenteraad is verkozen. Louis Verbestel woont op dat moment al zeven jaar op Chipka, het 'eiland' tussen de oude en de gekanaliseerde Dender, dat geleidelijk aan werd ingepalmd door de grootindustrie. De katholieke dissident Pieter Daens heeft er zijn drukkerij en de socialisten openen er in 1896 de deuren van hun Volkshuis. Het leven van de mensen in dit oerwoud van norse bakstenen gevels en fabrieksschoorstenen wordt niet langer bepaald door klokgelui of beiaard, maar door het gerinkel van de fabrieksbel.

Als lid van de oppositie verdedigt Boons grootvader gewetensvol de belangen van de gewone man. Maar zijn kleine stormloop tegen het conservatief-katholieke machtsblok sorteert weinig effect. In de gemeenteraad dringt Verbestel aan op openbare aanbestedingen bij kleine opdrachten, zoals het drukken van kermisaffiches: "dan zou er nog 200 frank over zijn om aan de armen te schenken". De katholieke meerderheid geeuwt. Verbestel vraagt een weddeverhoging voor de agenten derde klasse, die nauwelijks in hun onderhoud kunnen voorzien. De katholieke meerderheid gaapt. Verbestel kapittelt de broodbedeling

door het Bureau van Weldadigheid: niet alleen zouden de broden van bedenkelijke kwaliteit zijn, katholieke behoeftigen hebben klaarblijkelijk een grotere maag dan andere armen. De katholieke meerderheid wuift een vervelende vlieg weg. Herhaaldelijk dringt Verbestel aan op een behoorlijk loon voor de stadswerklieden: "De stad moet het voorbeeld geven aan de burgerij"³. Toch? De katholieke meerderheid antwoordt dat de stadswerklieden allemaal oude en gebrekkige mensen zijn. Dat ze aan de stad mogen werken, is een daad van menslievendheid: looneisen geven dan ook geen pas.

Verbestel principiële houding leidt tot frontale botsingen met de katholieke bewindvoerders. Op de volle steun van zijn partijgenoten kan de liberale werkmansvriend daarbij *niet altijd rekenen. De interventies van Boons grootvader zijn, behalve knoerthard, dikwijls onhandig, en ook zijn politieke vrienden kunnen zijn soms weinig gepolijste optreden niet altijd smaken.* Door de katholieken wordt Verbestel intussen met ongeveinsde laatdunkendheid bejegend en meer dan eens moet hij er zijn gesprekspartners op wijzen, als schrijnwerker toch ook niet van alle educatie verstoken te zijn gebleven. Maar Boons grootvader laat zich niet in de hoek zetten. Wanneer niet al zijn opmerkingen genotuleerd blijken te worden, bijt hij het geachte college toe: "Het werkvolk heeft mij hier gezonden om zijn belangen te verdedigen: ik zal kloppen en blijven kloppen tot de nagel erin is." In 1905 nemen de bestuurders Verbestel echter zijn hamer af. Niet vies van enig geritsel hebben ze in de kieswet een alibi gevonden om van deze *proletarische lastpak af te raken.* Boons grootvader schiet in een Franse *colère*: "Ik zal weerkomen door den wil van de kiezers, die u zullen weten te beoordelen. Gij speelt hier thans de eerste viool, maar binnen korten tijd speel ik hier wederom op de conterbasse. Ik weet niet hoe gij niet beschaamd zijt aan den armen werkmans zijn enige stem af te nemen. Gij zijt lafaards!"⁴. Volgens het katholieke dagblad *Den Denderbode* besloot het gewraakte raadslid zijn vlammend betoog met enkele fijne scheldwoorden aan het adres

van de meerderheid: "'t Vat gaf uit wat het in had"⁵. Dat was helemaal niet gelogen, Louis Verbestel spuwde ongegeneerd zijn walg en ongenoegen uit.

Veertig jaar later zal zijn kleinzoon hem dat nadoen. We schrijven Aalst, september 1945. Een maand eerder is in Hiroshima de Bom tot ontploffing gebracht en is de oorlog officieel beëindigd. Maar Louis Boon voelt zich helemaal niet bevrijd, wel integendeel. De afhandeling van de oorlog ligt hem zwaar op de maag, zoals ook blijkt uit de roman waar hij nu de laatste hand aan legt. *Mijn kleine oorlog*, zo heet het werk, is geen gewone oorlogsroman geworden. In een rapsodische aaneenschakeling van beklievende beelden en navrante verhaaltjes leidt de verteller ervan door een wereld die, door de burger in de vorige eeuw bedacht, letterlijk en figuurlijk *kaputt* is. Die verteller werd als krijgsgevangene in een beestentrein naar Duitsland gevoerd, om in de wonderse zomer van '40 naar Aalst terug te keren met een maagkwaal en een scherp oog voor de sluipende waanzin van alledag. Een opengevallen schooltasje naast het spoor en de suggestie dat dat spoor naar Treblinka leidt, is voldoende om onze wereld op haar grondvesten te doen wankelen⁶. En in de bijna filmische registratie van een gebombardeerd spoorwegemplacement dreigt in *Mijn kleine oorlog* het zinloze van een hele eeuw op te doemen⁷.

Maar Boon meet in zijn oorlogsboek niet alleen het morele failliet op van de burgerlijk-kapitalistische samenleving. Hij registreert eveneens hoe nauwelijks een einde is gekomen aan een industriële moordpartij die vijf jaar heeft geduurd, of de *vooorlogse productiemachine* wordt hersteld en weer op de rails gezet. Alsof niet alles hoogdringend anders moet, opdat de burgerij in haar ongebreidelde vooruitgangsdrijf niet iedereen zou meeslepen in haar eigen onafwendbare ondergang en die van de negentiende eeuw. Aan het slot van Boons kleine oorlogsroman staat te lezen dat het "geen 10 jaar duurt of het is weer oorlog (...) - en nu met die atoombom"⁸. Boons angst voor het onherroepelijke en de woede om zoveel dwaasheid stijgen ten top.

De naald van de seismograaf slaat door en de schrijver kotst zijn angst en zijn walg uit in vette letters, bij wijze van waarschuwing aan het adres van zijn gevaarlijk onverschillig levende medemens. God! Laat de mensen niet zeggen dat ze het niet geweten hebben, *dedju*, ik schop ze dat ze het weten - goed geweten! - ik *ssschop* die dommekloten tot ze een geweten krijgen!

Verbaasd keek Boon naar zijn blad papier. Had hij dat laatste zinnetje wel zelf geschreven? Waar kwam dat verheven woordje 'geweten' vandaan? Hoe kon het, in zijn redeloze angst en woede, zomaar uit zijn pen vloeien? Wie blies hem dat bijbels-kantieke woord in?... Toen voelde de kleine schrijver Boon langzaam een bekende gestalte naast zich oprijzen, die met oudtestamentische gestrengheid herhaalde: "Schop de mensen tot zij een geweten hebben"... Louis Verbestel; peetje Louis! In de verte floot weemoedig een trein.

Noten

- 1/ L.P. Boon, *Mijn kleine oorlog*, A.M. Manteau, Brussel, 1947, p.115.
 - 2/ L.P. Boon, *Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1971, p.14.
 - 3/ *Gemeenteraadsverslag van de stad Aalst*, 22 februari 1904, resp. 21 december 1905.
 - 4/ *Idem*, 25 april 1904, resp. 16 december 1905.
 - 5/ *Den Denderbode*, 24 december 1905.
 - 6/ L.P. Boon, *Mijn kleine oorlog*, op.cit., p.55.
 - 7/ *Idem*, p.36.
 - 8/ *Idem*, p.114.
-